

актуалізації наближаються по часу звучання до текстів, прочитаних англomовним актором, але помітні відмінності у темпі і, передусім, ритмічній їх організації.

It sup'posed to reyeal things \ about the 'guys they 're going to^ marry (Реалізація здійснена носієм мови). У семи з десяти озвучених україномовними студентами варіантах даного сегменту тексту спостерігається значно більша кількість наголошених складів (окрім слів, виділених носієм мови, наголошуються ще наступні: *things* та *going*).

Прочитані українськими мовцями тексти характеризуються більшою кількістю пауз, причому тривалість їх довільна. Слід зауважити також порушення у постановці фразових наголосів. *I felt 'different about, Jennifer, \ and 'didn 't know what to 'say or even who to 'ask about it. ("You 'should have asked 'me", she, said^ later.)* - варіант реалізований диктором - носієм мови.

Лише двоє з десяти інформантів вірно розставили акценти. Решта припустилися помилок, наголошуючи лише *should* або *asked*, що суперечить загальній логіці висловлюваного.

У записах запропонованих англійських текстів, реалізованих українськими мовцями, відмічається неправильне вживання мелодійних контурів, спотворення мелодійних конфігурацій на деяких структурно-функціональних частинах інтонаційної групи, значне звуження висотного діапазону тощо.

Обсяги даної статті не дозволяють більш детально зупинитися на просодичних відхиленнях при читанні англійських художніх текстів україномовними інформантами. Проте вищезазначені факти свідчать про необхідність подальшої розробки та глибокого теоретичного опрацювання даної проблеми.

Аналіз інтерферованих просодичних структур, отриманих у результаті читання, сприятиме не лише прогнозуванню, а отже і можливості усунення потенційних помилок, що призведе до більш повного сприйняття текстів, закладеної у них інформації, а й до якісно позитивних змін у процесі комунікації. Адже читання вголос дозволяє оволодіти звуковою системою мови, закріплює здатність до звукового перекодування як на рівні букви, слова, так і на рівні великих комунікативних одиниць. Закріплені навички використовуватимуться у всіх видах мовленнєвої діяльності і, у першу чергу, у спонтанному мовленні, що буде запорукою покращення іншомовного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк І.В. *Форми і функції українського спонтанного мовлення*. - К.: Наук. думка, 1990. - 204 с.
2. Вайнрайх У. *Язиковіє контакти*. - К.: Вища школа, Изд-во при Киев. ун-те, 1979. - 263 с.
3. Вишневская Г.М. *Лингвистические предпосылки возникновения русского акцента в английской интонации // Фонетическая интерференция: Межвуз. сб. науч. тр.* - Иваноград: ИВГУ, 1985. - С. 38-50.
4. Зиндер Л.Р. *Лингвистика текста и фонология // Просодия текста: Тезисы докладов научно методической конференции (7-9 декабря)*. - М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1982. - С. 19-22.
5. Зитчисон Джеймс. *Английский English (Грамматика, орфография, пунктуация, стилистика)*. - М.: Аквариум, 1996. - 464 с.

**Ярослава Федорів Київський державний
лінгвістичний університет**

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦЮКУЛЬТУРНИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ АСПЕКТІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-НЕВДОВОЛЕНЬ

Висловлювання-невдоволення як один із видів розумово-мовленнєвої діяльності людини найчастіше виражає її прагнення досягти взаєморозуміння або узгодження відмінних інтересів чи поглядів. Його функціонально-прагматична спрямованість полягає у вираженні певної протидії, орієнтованої на зміну існуючого стану речей, яка актуалізується здебільшого в емоційній формі моральної оцінки індивідом своїх чи чужих вчинків, дій, інтересів, переконань, вірувань, звичок поведінки тощо.

Інакше кажучи, висловлювання-невдоволення відбиває незадоволення мовця якою-небудь суперечністю чи контрастом між ідеальними (існуючими в уявленні суб'єкта) і реальними (такими, що мають місце в дійсності) явищами, подіями, фактами.

Усі без винятку висловлювання-невдоволення відносяться до типу емоційних висловлювань, що виникають на ґрунті переживання людиною тих чи інших негативних емоцій, які, будучи усвідомлені індивідом, виконують роль підґрунтя для побудови та актуалізації конкретних видів висловлювань-невдоволень. Вживані в комунікації, вони виражають певні почуття і тому є по відношенню до емоцій, які переживає індивід, більш прагматичне акцентованими та цілеспрямованими. Крім того, сама лінгвістична організація конкретних видів висловлювань-невдоволень завжди несе в собі зародок очікуваної реакції слухача.

Звідси очевидно, що для правильного розуміння та використання функціональних можливостей невдоволень їх доцільно класифікувати за прагматичною спрямованістю.

У працях, присвячених питанням функціональної специфіки невдоволень або їх різновидів, що досить часто зустрічаються у лінгвістичній літературі, як правило, відсутня більш чи менш повна їх класифікація. Проте, навіть побіжний аналіз їх прагматичної спрямованості дозволяє виділити відповідно до почуттів наступні конкретні види невдоволень: скарга, протест, обурення, осуд, претензія, заперечення, несхвалення, докір, страждання, втрата, співчуття, сумнів, тощо. У свою чергу, з погляду прагматичної спрямованості скарги як різновид висловлювань-невдоволень можуть класифікуватися на: скарги-прохання, скарги-виправдання, скарги-співчуття, а також скарги, спрямовані на пошук виходу із ситуації, перехід до іншої теми, або скарги, що констатують потребу в співчутті, безвихідність становища, яке склалося, рівноправність або нерівноправність комунікантів і т.п. Природно, що подібним чином неважко додатково класифікувати й усі інші конкретні види висловлювань-невдоволень (протест, обурення, осуд і т.д.), наведені нами вище.

Таким чином, ми розглянули лише аспект поглибленої класифікації висловлювань-невдоволень на рівні виражених почуттів. Фрагмент більш розвинутої класифікації їх функціонально-семантичних типів, розробленої нами у праці [1], наведено на рисунку. З нього видно, що крім виражених почуттів, висловлювання-невдоволення доцільно класифікувати за ступенями емоційності та комунікативно-прагматичними функціями.

Виходячи з конкретних соціально-лінгвістичних функцій, висловлювання-невдоволення раціонально класифікувати на оцінювальні (оцінка явищ навколишньої дійсності та оцінка результатів спілкування) та впливові (спонукання до дії та стримування дій суб'єкта). Усі без винятку висловлювання-невдоволення, як видно з рисунку, можуть бути актуалізовані з різним ступенем емоційності: емоційно-нейтральні, емоційно-забарвлені та емоційно-експресивні. Тут слід зупинитися на тій обставині, що ступінь емоційності конкретних висловлювань-невдоволень, визначаючись у своїй основі їх лексико-граматичною структурою, у мовленні трансформується під впливом просодичних та екстралінгвістичних факторів до того вигляду, у якому вона актуалізується.

Цікаво також відзначити, що емоційно-експресивні, емоційно-забарвлені та емоційно-нейтральні висловлювання-невдоволення утворюються за рахунок однорідних логіко-змістовних структур. Наприклад,

емоційно експресивні:

Bob: Jenny, I'm sorry to keep you waiting! I've just about had enough of it! I parked my car ; outside a newsagent's for a couple of

| minutes to go in and get a paper and a magazine and some chocolate for the journey, and this bloody traffic warden stuck a parking ticket on my windscreen!

Jenny: Ohh! Rotten luck! [2, 82].

емоційно забарвлені:

Hey yuh took my chair by the way an I don't think that was very nice.

I didn't take your chair, it's my chair. [3,177].

емоційно нейтральні:

In an interview on Manwick radio last night, Mr. Albert Crankshaw, president of the Whimsy Residents' Association, said, "We are appalled. This decision will mean the end of Whimsy. Planes will be taking off and I coming in to land directly over the village..." [4, 61].

Проте, серед вказаних різновидів даних висловлювань зустрічаються висловлювання-невдоволення, які важко однозначно віднести до одного з трьох описаних типів. Це відбувається внаслідок того, що їх лексико-граматична структура ґрунтується на принципі внутрішнього контрасту, що надає їм, по суті, емотивно-компенсаційного характеру. Такі висловлювання можуть бути утворені як діаметрально протилежними чи різнополюсними логіко-змістовними елементами, так і логічним контрастом між ситуацією спілкування та змістом невдоволення. Наприклад,

наявність діаметрально протилежних логіко-змістовних елементів: All right, so you think Гt a fool [4, 57].

контраст між ситуацією та лінгвістичним вираженням: якщо нерозумний вчинок одного індивіда супроводжується висловлюванням clever! іншого, то ми маємо невідповідність між очевидною хибністю дії та її позитивною оцінкою [5, 114

При цьому варто відзначити, що під впливом екстралінгвістичних факторів і внутрішнього світосприйняття мовця такі емоційно-компенсуючі висловлювання актуалізуються за допомогою ряду просодичних засобів, які дозволяють віднести їх до групи емоційно-забарвлених або емоційно-експресивних висловлювань.

Підкреслимо ще раз, що найбільш значущими ознаками ідентифікації конкретних видів висловлювань-невдоволень прийнято вважати ті ознаки, які диференціюють їх за вираженими почуттями. До них слід віднести: обурення, протест, осуд, роздратування, несхвалення, докір, скаргу, тощо.

Здавалося б, питання проблеми ідентифікації розглянуто нами достатньо повно. І разом з тим, найбільш цікавою обставиною виступає те, що у живому мовленні висловлювання-невдоволення найчастіше виражають не одне якесь конкретне почуття, а їх певний комплекс. Наприклад, скарга-докір, обурення-зздрість, протест-захоплення, осуд-співчуття, заперечення-благання, невдоволення-здивування і т.ін. Такі комплекси, як показала практика, є найскладнішими для ідентифікації. Проте, в основі процедури їх ідентифікації лежить строга причинно-наслідкова логіка, відповідно до якої почуття, що визначають вибір конкретного виду висловлювання-невдоволення, і є домінуючим (наприклад, осуд). При цьому друге почуття, яке коригує емоційне забарвлення висловлювання (наприклад, співчуття), іде в комплексі слідом за ним (осуд-співчуття), утворюючи таким чином сукупність значущих для мовленнєвої практики диференційних ознак.

Неабияке значення має й той факт, що під час контакту представників двох різномовних культур на перший план виступають відмінності у їх мові, жестах, традиціях, значення яких не завжди відомі кожному з комунікантів. При цьому на процес комунікації також впливатимуть як суто особисті, так і загальнокультурні та соціальні фактори, як от: походження індивідів, їх вік, стать, темперамент, звички, професія, особистий культурний рівень та загальна культура народів, до яких вони належать.

Крім того, очевидно, що кожному із співрозмовників властивий унікальний стиль комунікації, який, у свою чергу, визначається певним стилем, спільним для всіх представників даної конкретно розглянутої культури. При цьому комунікантам не завжди відомі нюанси та специфіка їх власної культури і, тим більше, культури співрозмовника. У загальному випадку необізнаність індивідів щодо особливостей, притаманних тій чи іншій культурі, може призвести до неадекватної оцінки ними ситуації і, внаслідок цього, до неправильної реакції на запропонований стимул. У такому разі дії комунікантів можуть взаємно оцінюватись як дивні, ексцентричні чи неприпустимі, спричинюючи непорозуміння чи навіть конфлікти.

Як відомо, більшість проблем гетерокультурного спілкування пов'язані з неправильним тлумаченням деяких явищ, ситуацій чи намірів співрозмовників. При цьому варто зауважити, що міжкультурні конфлікти, нажаль, здебільшого сприймаються як особисті, а не як загальнокультурні. Більше того, в окремих випадках це може призвести до стійкого негативного ставлення до іноземців. Породжені таким чином негативні стереотипи проявляються як підозра, нетерпимість, чи навіть ненависть до інших культурних угруповань.

Слід зазначити, що до виникнення негативних емоцій або напружених ситуацій призводить не лише нерозуміння традицій, звичок чи деяких побутових рис представників іншої нації, але й необізнаність щодо особливостей вираження певних видів емоцій у мовленні. Іноді такі емоції реалізуються у формі недбало кинутих зауважень, які можуть і не мати серйозних наслідків. Проте,

відомо, що чим нижчий загальний культурний рівень мовця, тим гостріше виявляється в емоціях його негативне ставлення. Першопочатковий імпульс, який виникає у конфліктних ситуаціях, — лютть, гнів, обурення. Якщо розглядати англійське мовлення, то інтонаційно це проявляється у

підвищеній або, навпаки, екстремальної гучності вимовляння, прискореному темпі, порушенні ритмічного малюнку висловлювання, різкій зміні тембрального забарвлення голосу мовця. Загальна тривалість інтонаційних груп при цьому зменшується, семантичні центри виділяються за допомогою великих висотно-тональних перепадів та локалізації тонального максимуму, що реалізується здебільшого на термінальному складі інтонаційної групи або на першій ритмогрупі. Ядерні тони при цьому, як правило, низькі або екстремально низькі.

З підвищенням соціального та культурного рівня комуніканта і його вміння володіти собою ступінь вираження емоцій, навпаки, знижується. На просодичному рівні це проявляється у зниженні гучності й темпу мовлення, звуженні діапазону інтонаційного контуру, згладжуванні ритму та менш помітних змінах тембру голосу мовця. Паузи зустрічаються частіше і тривають довше. Негативна емоція реалізується здебільшого за рахунок рівня та конфігурації ядерного тону, який у даному випадку може бути низьким або середньо-підвищеним низхідним чи, рідше, висхідно-низхідним.

У реальній практиці навчання вимови різних типів висловлювань англійської мови використовують [6] дві базові технологічні моделі: 1) оволодіння найбільш частотним лексичним мінімумом та елементами вимови (поетапна модель); 2) комплексне оволодіння лексико-граматичними нормами та нормами вимови (фронтальна модель). Ці моделі включають два основних елементи структури процесу навчання: накопичення словникового запасу та вдосконалення мовленнєвих умінь та навичок. Такі елементи, варіюючи та взаємодіючи залежно від прагматичної настанови, сприяють засвоєнню певної іншомовної культури.

Незалежно від цього, адекватне фонетичне оформлення мовлення, яке досягається в результаті навчання, свідчить про засвоєння суб'єктом мовленнєвої культури іншого народу. Проте, тут може йтися лише про культуру, закладену в дидактичних матеріалах та привнесених особистістю викладача. При цьому дана культура може формуватися на основі різних логіко-змістовних структур. Так, змістовне насичення програми навчання та дидактичні матеріали можуть бути розроблені носіями мови як для навчання рідної мови, так і для навчання іноземців. Крім того, змістовні структури навчальних матеріалів можуть формуватися й іншомовними авторами для вивчення іноземної мови їх співвітчизниками. Таким чином, у явній чи неявній формі забезпечується неоднаковий ступінь засвоєння мовленнєвої культури мови, яка вивчається.

Як відомо, культура просодичного оформлення невдоволень передбачає вміння індивіда використовувати певний набір фонетичних засобів, що забезпечують актуалізацію смислу висловлювання відповідно до ситуації спілкування та норми вимови.

У загальному випадку культура комунікації визначається комплексом основних факторів, які впливають на динаміку розвитку ситуації спілкування. Зазначені фактори утворюють дві великі групи: стабільні та змінні (ситуативні). При цьому стабільні фактори у свідомості індивіда, як правило, вже сформовані у вигляді певної досить жорсткої системи світоглядної самосвідомості і в процесі комунікації можуть зазнавати лише незначних змін.

До групи стабільних факторів можна віднести такі їх підгрупи: фізіологічні (стать, вік, темперамент, тощо); соціальні (походження, освіта, соціальне положення, економічний статус і т.д.); інтелектуально-психологічні (особистісні характеристики, світогляд, самооцінка, соціальна й національна самосвідомість і т.п.) та інші [7].

Відзначимо при цьому, що в процесі комунікації система стабільних факторів виступає у ролі основи, на якій базується стратегія реалізації висловлювань-невдоволень як специфічна форма особистісного самовираження.

Тому по відношенню до неї змінні фактори можуть розглядатися лише як основа вибору тактичних засобів (лексичних, граматичних, фонетичних) оформлення висловлювань-невдоволень відповідно до існуючих мовних норм. Це цілком відповідає варіативності самих змінних факторів, які доцільно класифікувати на такі підгрупи: ситуація спілкування (місце, час, оточення, попередні події, кількість комунікантів, рівень формалізації спілкування і т.д.); прагматична спрямованість невдоволення (прохання, виправдання, погроза, пошук виходу із ситуації, потреба у співчутті, поради,

перехід до іншої теми, тощо); статус комунікації (неформальне спілкування, дружня бесіда, офіційна зустріч, спонтанна розмова і т.п.) та інші.

Взагалі, під навчанням культури вимови іноземної мови звичайно мають на увазі процес послідовного оволодіння мовцем навичками правильного інтонування висловлювань різної комунікативно-прагматичної спрямованості на основі використання їх типових інтонаційних

моделей. При цьому особлива увага, як правило, приділяється актуалізації висловлювань різної емоційної насиченості.

Проте, проведені дотепер фонетичні дослідження ще не збагатили в достатній мірі педагогічну практику необхідними матеріалами, які описують норми інтонування найбільш значущих типів емоційних висловлювань. Якщо типові інтонаційні моделі констатуючих висловлювань, висловлювань здивування, компліментів та ін. розроблені більш-менш повно [8-11], то висловлюванням невдоволення, на нашу думку, приділена недостатня увага.

Проводячи експериментально-фонетичне дослідження з проблеми вивчення соціокультурних аспектів просодичної організації висловлювань-невдоволень, ми виходили з припущення про те, що вказаним вище чотирьом їх групам (див. рис.) будуть відповідати певні типові інтонаційні моделі, які визначатимуться у своїй основі ступенем емоційності вимовляння, а конкретизовані за вираженими почуттями висловлювання, що входять у них, у свою чергу, визначатимуть особливості варіативних реалізацій цих моделей.

Проте, більш глибоке теоретичне опрацювання даної проблеми наштовхнуло нас на необхідність врахування однієї вельми істотної обставини, яка викликала потребу осмислення та передбачення найбільш раціональних шляхів практичного використання варіативних моделей при навчанні англійської вимови. Дана обставина полягає в тому, що реальним процесам інтонування висловлювань невдоволення властива певна двоякість. З одного боку, викладач може володіти необхідною кількістю варіативних моделей інтонування всіх чотирьох вище вказаних груп висловлювань невдоволення. З другого боку, не кожен індивід, що навчається, здатен за конкретний цикл навчання оволодіти мистецтвом актуалізації всіх без винятку почуттів, які виражаються конкретними видами висловлювань невдоволення.

Здавалося б, для практики парадокс не є новим. Але з теоретичної точки зору він цікавий тим, що реальні обставини мовленнєвої діяльності суб'єкта відображають динаміку розвитку суперечностей між ідеальним мовним знанням і мовцем як матеріальною субстанцією з властивими йому індивідуальними психофізіологічними можливостями. Цю суперечливу двоякість слід віднести до відомої дуальної природи мовленнєвої комунікації. Проте, з практичної точки зору особливо важливо розуміти, що саме максимальна спроможність індивіда правильно інтонувати різні комунікативно-прагматичні види висловлювань усіх їх емоційних типів інтегрується в результаті в ті мовленнєві навички, сукупність яких прийнято називати культурою мовлення. Природне при цьому реальне існування нерівності вихідних культур тих, хто навчається, та їх потенційної можливості підвищення мовленнєвої культури до рівня, що прогнозується в кожному конкретному циклі програми навчання. Тому в якості мінімальної норми уявляється розумним досягати оволодіння всіма без винятку індивідами, які навчаються, навичками актуалізації типових інтонаційних моделей, а потім, залежно від соціально-культурного рівня індивідів і спрямованості їх спеціалізації, вводити в програму варіації вказаних моделей. Даною логікою і був продиктований запроваджений двоетапний методологічний підхід до проведення започаткованого нами експериментально-фонетичного дослідження, а саме: 1-й етап - встановлення типових моделей висловлювань невдоволення; 2-й етап - виявлення їх варіантних реалізацій.

На нашу думку, лише такий підхід дасть змогу адекватно обґрунтувати основні типові моделі висловлювань-невдоволень та забезпечить достатній експериментально-фонетичний матеріал для поглиблення їх диференціації за почуттями, що виражаються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fedoriv Ya.R., Kalita A.A. Systematization of Emotional Utterance Types and their Variants // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology. — К.: Ленвіт, 1997. — P. 121-126.
2. Jones L. Functions of English. — Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1984. — 138 p.

3. Ellis A., Beattie G. *The Psychology of Language and Communication*. — London, Weidenfeld and Nicolson, 1986. — 374 p.
4. Doff A., Jones C. *Feelings*. — Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1984. — 112 p.
5. Cruttenden A. *Intonation*. - Cambridge University Press, 1986. — 214 p.
6. Kalita A.A., Fedoriv Ya.R. *The Problem of Speech Culture Formation in Teaching Foreign Pronunciation // LATEFL-Ukraine Newsletter, No.2*. — Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1995. — P. 16-18.
7. Fedoriv Ya.R. *Formation of the Culture of Compliments Prosodic Organization // LATEFL-Ukraine Newsletter, No.4*. — Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1996.
8. Калита А.А. *Интонация констатирующих высказываний в английской монологической и диалогической речи*. Канд. дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. — Киев, 1984.
9. Дворжецкая М.П., Калита А.А. *Коммуникативная парадигма констатирующего высказывания в английской монологической и диалогической речи*. — Киев: Киевский государственный педагогический институт иностранных языков, 1986.
10. Yancheva T.V. *Prosodic Organization of Complimentary Utterances in English // LATEFL-Ukraine Newsletter, No.2*. — Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1995.
11. Ivanova S.V.; Kalita A.A. *Analysis of Functional and Semantic Types of Utterances Expressing Surprise // LATEFL-Ukraine Newsletter, No.4*. — Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1996.